

HAKİKAT SONRASI (*Post-Truth*)-Lee McIntyre

SUNUŞ

Bana Tatlı Küçük Yalanlar Söyle

İktidar sahiplerinin yalancılığı yeni bir şey değil. Güç sahipleri (ya da gücü ele geçirmeye çalışanlar) eskiden de yalanlara başvururdu. Amerikan siyasi tarihinden örnekleri düşünürsek, Bill Clinton'ın Monica Lewinsky, George Bush'un Irak'ın işgali, Richard Nixon'un Watergate yalanlarını bir çırpıda hatırlarız.

Bu bilgiye rağmen, konuya ilişkin yeni sorunlarımız var. Çünkü yalanların samimiyetle çelişmediği bir çağa girdik. Artık yalanlar bazı gerçekleri çarpıtmak ya da bazı durumların etrafından dolanmak için başvurulan tekil girişimler olmaktan çıktı. Yalanlar, siyasetçilerin ve onların destekçilerinin elinde, günümüzün yeni medya imkânları sayesinde propagandanın bile ötesine geçen gerçeği itibarsızlaşma faaliyetine dönüştü. Gerçeği derken, tekil gerçeklerden değil, olgu olarak hakikatten bahsediyorum.

Bugünkü sorunumuz, yalan söyleyen siyasetçiler değil. Bugün sorun, yalanların siyasetçiler için bir can simidi olmaktan çıkmasıdır. Önceden siyasetçiler su boylarını geçip de çaresiz kaldıklarında yalana sarılırlardı. Bugün ise, yalanlardan yaptıkları gemilere tüm siyasi varlıklarını yüklüyorlar. Oysa temsili demokrasi, seçim kararları gerçeklere dayandığı ölçüde nispeten sorunsuz isleyen bir modeldir.

Son iki yıldır bu tehdidi ele alan akademik çalışmalarda ve yayınlarda patlama var. Sanırım soruna hakikat-sonrası (posttruth) adının konmasının da bunda etkisi var. Elde Trump gibi rasyoneller cephesinde şok üstüne şok yaşatan olağanüstü bir vakanın olması da meselenin bu yoğunlukta ele alınmasında etkili.

Son zamanlarda okuduğum Michiko Kakutani'nin *Hakikatin Ölümü* kitabında lafı dolandırmadan, "*Tarihin en korkunç rejimlerinden ikisi 20. yüzyılda iktidara geldi. İkisi de gerçeğin sakatlanmasına ve ortadan kaldırılmasına dayanıyordu,*" diye yazar. Yazarın kastettiği rejimler, Nazi Almanya'sı ve Sovyetler Birliği. Yazara göre yalan söylemekteki pervasızlığıyla Donald Trump da bu rejimlerin yolunda ilerliyor.

Trump, başkanlığının ilk yılında 2.140 yalan söylemiş. İkinci yılının ilk altı ayında yalanlarını ikiye katlayıp 4.230'a çıkarmış. Twitter'da, mitinglerde, basın toplantılarında, resmî açıklamalarda her yerde uydurmuş, NATO giderleri hakkında, işsizlik hakkında, seks ilişkileri hakkında, Rusya ile bağlantıları hakkında, Meksika duvarı hakkında, İngiltere kraliçesini bekletmesi hakkında, olmayan çelik tesisi inşaatları hakkında. Hemen her konuda yalanlar söylemiş ve söylemeye de devam ediyor.

Bunlar bir siyasetçinin sıkıştığı anlarda uydurduğu yalanlar değil. Bunlar bir siyasetçinin kendisine bir evren kurmak ve bu evrene kitleleri ikna etmek için başvurduğu araçlar. Bir inşaatın tuğlaları.

Kakutani de Trump'ın yalancılığının bir zaaf ya da bir ilginçlik olarak görülmemesi gerektiğini, bunun siyasette kalıcı sonuçları olacağını savunuyor. Lyndon Johnson Vietnam konusunda Obama sağlık sigortası hakkında yalan söylemişti. Fakat Trump her konuda, sürekli yalan söylüyor ve ısrarlı yalanlarıyla gerçeği öyle aşındırıyor

ki, kitleler gerçeğin pusulasından yoksun kalıyor. Gerçeğe bağlı kalanlara da “millet düşmanı” yaftası yapıştırılıyor.

Galiba “yalan bilimi” dünyanın her yerinde aynı kurallara bağlı çalışıyor.

Hakikati itibarsızlaştırma girişimi, kullandığı yöntem açısından terörden farksız.

Bu yalanlara inananların bazıları (belki de çoğu), inandıkları şeyin yalan olduğunu bilir. Ama ilginç bir yalana bağlanmak, sıkıcı ve bildik gerçeklere inanmaktan daha caziptir, Ayrıca kutuplaşmalar çağında bireylere kendilerini iyi hissettirir.

2018 yılında *Science* dergisinde yayınlanmış, 126 bin Twitter kullanıcısının on yıllık faaliyetlerini değerlendiren bir araştırmaya göre, **yalanlar gerçeklere kıyasla altı kat hızlı yayılıyor**. Çünkü bu malzeme “bayılmamız” ya da “nefret etmemiz” için üretiliyor ve insan doğası bu ajitasyon tuzaklarına çok kolay düşüyor.

Özetle, “*Bana tatlı, küçük yalanlar söyle*”, yalnızca bir Fleetwood Mac şarkısının nakaratı olmaktan çıkıyor...

Gerçekleri yalanlar karşısında yeniden üstün kılmak için bugün çok daha zeki ve donanımlı olmamız gerekiyor. Açık Toplum Enstitüsü'nün 2018'de yayınladığı bir araştırmaya göre Türkiye kamuoyu, 35 Avrupa ülkesi arasında, yalan habere karşı-Makedonya'dan sonra-en savunmasız ikinci toplum. Araştırmacılara göre bunun temel nedeni, medya okuryazarlığı eksikliği. Yani neyin gerçek neyin zırva olduğunun tespit etme eğitimi.

Nirgün Cabas- Nisan 2019

HAKİKAT SONRASI NEDİR?

Kasım 2016'da Oxford sözlükleri tarafından yılın kelimesi olarak seçildiğinde “hakikat-sonrası” olgusu kamuoyunun ilgisini üzerine çekmişti.

Herkesin diline dolanan bu tabir olarak “hakikat-sonrası”, zamanın ruhunu yakalamış görünüyordu. 2016 yılındaki Brexit ve ABD Başkanlık Seçimleri'ne damgasını vuran, gerçeklerin üstünün örtülmesi, akıl yürütmenin yaslandığı kanıtla dayalı ölçülerin bertaraf edilmesi ve göz göre göre yalan söylenmesi gibi örnekleri hesaba kattığımızda pek çok kişi dehşet içindeydi. Donald Trump seçimleri kaybettiği takdirde -elinde herhangi bir delil olmaksızın- bu yenilginin ona karşı hile yapıldığı anlamına geleceğini iddia edebiliyorsa, olguların ve hakikatin ne ehemmiyeti kalmıştı ki?

Seçimden sonra işler daha da kötüye gitti. Trump bir kez daha iddiasını destekleyecek herhangi bir bulgu sunmaksızın, yasadışı oy kullanan milyonlarca insan düşüldüğü takdirde, geçerli oyların çoğunluğunu aldığını ileri sürdü (fakat Hillary Clinton neredeyse üç milyon daha fazla oy almıştı).

ABD'de faaliyet gösteren 17 istihbarat servisinin görüş birliğine rağmen, Rusya'nın ABD seçimlerini etkilemediğini iddia ederek bahsi daha da yükseltti. Yardımcılarından biri de “*maalesef artık olgu diye bir şey [olmadığını]*” ileri sürerek yaşanan kaosu iyiden iyiye benimsedi.

Trump, 20 Ocak 2017'deki başkanlık yemininin ardından ortaya bir dizi taze yalan attı: Reagan'dan beri en büyük seçim zaferini kazanmıştı (öyle bir şey söz konusu değildi); yemin töreni ABD tarihinin en kalabalık katılımlı yemin töreniydi (fotoğrafa

dayalı bulgular bu iddiayla çeliştiği gibi Washington DC'nin metro kayıtları da yolcu sayısının o gün düştüğünü gösteriyordu); CIA'deki konuşması ayakta alkışlanmıştı (yetkililere oturun dememişti!).

Oxford sözlükleri “**hakikat-sonrası**” kavramını şöyle tanımlamakta: “*Nesnel gerçeklerin, kamuoyunun şekillenmesinde, duygulara ve kişisel inançlara hitap edilmesi kadar etkili olmamasıyla ilişkili ya da buna delalet eden durumlar.*”

Macaristan, Rusya ve Türkiye'deki siyasetçilerin kendi halklarına karşı gitgide artan dezenformasyon kampanyaları yürütülmesiyle birlikte, pek çok kişi “hakikat-sonrası”nı, bazı kişilerin (kanaatlerini hakikatle uyumlu hale getirmektense) hakikati kendi kanaatlerine uydurmak için bükmeye cesaret bulduğu, giderek gelişen uluslararası bir trendin parçası olarak görüyor. Söz konusu kampanyalar gerçeklerin herhangi bir önem arz etmediğini ileri sürmek zorunda değildir.

Felsefede hakikat kavramı, bilgiye dayalı hatalı iddiaların tehlikesine dair (Sokrates vasıtasıyla) uyarılarda bulunan Platon'a kadar gider. Sokrates'e göre cehalet tedavi edilebilirdir; eğer kişi cahilse tedris edilebilir. Asıl tehdit, hakikati zaten bildiğini düşünecek kadar kibirli olanlardan gelir çünkü o zaman yanlışla dayanarak harekete geçecek kadar fevri olabilirler. Tam bu noktada asgari de olsa bir hakikat tanımı vermeliyiz. En ünlü tanım belki de Aristoteles'in tanımıdır: “*Olan şeye yok ya da olmayan şeye var demek yanlış, olan şeye var ve olmayan şeye yok demek doğrudur.*”

Peki ne yapmalı? Hakikat-sonrasıyla savaşmak için atılacak ilk adım, onun kökenini kavramakta yatar. Bazı yorumculara göre hakikat-sonrası fikri, ilk defa 2016'da birdenbire ortaya çıkıvermiş gibi gelebilir ama durum böyle değildir. “Hakikat-sonrası” kelimesi son zamanlarda-Brexit ve ABD başkanlık seçimlerinin bir sonucu olarak- büyük bir ilgiye nail olmuş olabilir ama olgunun kökleri binlerce yıl geriye gerek liberallerin gerekse muhafazakarların paylaştıkları bilişsel mantıksızlıkların evrimine kadar uzanmaktadır. Bu kökler, bilimin otoritesine saldırmak için kullanılan, nesnel hakikatin imkânsız olduğuna dair süregelen akademik tartışmalarda da yatmaktadır. Medya ortamında yaşanan son değişimlerle birlikte bütün bunlar iyiden iyiye gemi azıya almıştır. Fakat yine de, hakikat-sonrası olgusunu anlamaya çalışırken elimizde bize rehberlik edecek bir haritamız olduğu için şanslı sayılırız.

Son 20 yılda iklim değişikliği, aşılabilir ve evrim gibi konularda bilimin inkar edildiği yaklaşımların görülmedik ölçüde yaygınlaşmasında, günümüzde hakikat-sonrası bahsinde kullanılan taktiklerin doğuşunu görebiliriz.

Bu arada vurgulamak gerekirse; Brexit sonucu ya da ABD başkanlık seçimi, hakikat-sonrasıyla ayrılmaz biçimde bağlanmış gibi görünseler de ikisi de hakikat-sonrasının nedeni değil birer sonucudur.

HAKİKAT-SONRASINI ANLAMA KILAVUZU OLARAK BİLİM İNKARCILIĞI

“Bayım, olgular değişince ben de fikrimi değiştiririm. Siz ne yaparsınız peki?”

John Maynard Keynes

Kanıtlar ne kadar sahih olursa olsun, bilimsel bir teorinin doğru olduğu asla kanıtlanmayabilir. Ne kadar titiz bir biçimde sınıyorsa sınıyın bütün teoriler “yalnızca teori”dirler. Bilimsel kanıtların toplanma yordamı nedeniyle, gelecekte bir verinin ortaya çıkıp teoriyi çürütmesi teorik olarak her daim mümkündür. Fakat bilimsel teorilerin temelsiz ya da inanmaya değer olmadıkları anlamına gelmez bu.

Bilim insanlarının, geliştirdikleri en güçlü izahatları bile *hakikat* olarak sunamayacaklarını, olsa olsa eldeki kanıtlara yaslanan sağlam temelli birer kanı olarak ileri sürebileceklerini bir noktada kabul etmeleri gerektiği anlamına gelir daha çok.

Bilimsel akıl yürütmenin bu sözüm ona zayıflığı, gerçek bilim insanının asıl *kendileri* olduğu, bilim açık bir süreç ise şayet o zaman alternatif teorileri de reddetmemesi gerektiği iddiasındaki kişilerce sıklıkla istismar edilir. Onlara göre bir teori mutlak bir biçimde kanıtlanmadığı sürece, rakip teori her zaman doğru olabilir.¹

Bilimin epistemolojik durumu nedeniyle mahcup olmasına lüzum olmadığı, aksine bunun hakikat arayışının bir fazileti olarak kucaklanması gerektiği kanısındayım.

Bilim inkarcılığı, ekonomik ya da ideolojik bir nedenden ötürü ortaya çıkabilir. En yaygın haliyle kaybedecek bir şeyleri olanlar tarafından başlatılıp sonrasında onların yürüttüğü yanlış bilgilendirmeye dayalı kampanyalara kapılan kişilerce sürdürülür.

Bilimin, sigara ile kanser arasında “kati bir bağ” olduğunu gösterememiş olduğu (ki bilim bunu herhangi iki değişken arasında hiçbir zaman yapamaz) fikrine para yatıran Tütün Sanayisi Araştırma Komitesi, ABD’nin pek çok gazetesinde tam sayfa ilanlar verir. 43 milyon insana ulaşan bu ilanlar, cevaplanmaya oldukça yakın olan bilimsel bir soruya dair kafa karışıklığı ve şüphe yaratmış olurlar.

Bunu yanı sıra, “Küresel Isınma” bilim inkarcılığının en meşum örneği olabilir. İnsan kaynaklı iklim değişikliğine ilişkin sunulmuş inandırıcı bilimsel kanıtlar hakkında ihtilaf yaratmak için koordine edilip imal edilmiş “şüphencilik”e dair kitap uzunluğunda sayısız çalışma bulunmaktadır.

¹ *Bilimsel doğrulamanın bir "ya hep ya hiç;" meselesi olmadığına farkına varmak da önemli. Bir teorinin kanıtlarla birlikte öncelikli olasılıklarla olan uyumu temelinde değerlendirilecek farklı doğrulama dereceleri vardır. Bayes'çi çıkarım bunu yapmanın yollarından biridir ama başka metotlar da vardır. Yani bilim, en kesin anlamıyla büyük olasılıkla doğru olmadıkları için çürütemese de, alternatif teorileri dikkate almayabilir.*

İklim değişikliğine ilişkin yazılmış, bağımsız değerlendirmeden geçmiş 4.000 makalenin incelendiği 2013 tarihli bir araştırma, makalelerin %97'sinin "Küresel ısınma"nın sebebinin insan faaliyeti olduğu yönündeki görüşte hemfikir olduklarını gösteriyor.

Bu bilim inkarcılığı örneklerinin, günümüz siyasetçilerini etkilememiş olması mümkün değildir. Görünen o ki kullanılan stratejiyi gizleme zahmetine bile girilmiyor artık.

Kişinin kendi konumunu destekleyen olguları işine geldiği gibi kullanıp desteklemeyenleri bütünüyle reddetmesi, bu yeni hakikat-sonrası gerçekliğin yaratılma sürecinin olmazsa olmaz bir parçası gibi görünmektedir.

İklim değişikliğine dair gerçekleri reddebilen biri, cinayet oranları konusunda da kimseye kulak asmayacaktır. Tütün ve kanser arasındaki bağlantı, yanlış bilgilendirme ve şüphe yoluyla yıllarca örtbas edilebilmişse, politikleştirilmesi arzu edilen başka herhangi mesele için de aynısının umulmasının önündeki engel nedir? Gördüğümüz üzere kullanılan stratejinin kökenleri aynıdır; tek farkı artık hedefini büyüterek, gerçekliğin kendisini hedef alıyor oluşu. İdeolojinin bilimi gölgede bıraktığı bir dünyada, hakikat-sonrası bir sonraki kaçınılmaz adımdır.

BİLİŞSEL ÖNYARGININ KÖKENLERİ

Psikologlar uzun yıllardır, sandığımız kadar rasyonel olmadığımızı gösteren deneyler yapmakla meşguller.

İnsan psikolojisindeki temel fikirlerden biri, ruhsal huzursuzluklardan kaçınma yöneliminde olduğumuzdur. Kişinin kendisi hakkında kötü şeyler düşünmesi pek keyifli değildir. Kimi Psikologlar (*Freud'cu teoriyi izleyerek*) buna "**ego savunması**" derler, fakat biz meseleyi bir paradigma içinde ele alsak da almasak da düşünce açıktır. Aksini düşünmektense zeki, çok bilgili, kabiliyetli olduğumuzu düşünmekten keyif alırız.

Peki, ya **inandığımız bir şeyin doğru olmadığını söyleyen bir bilgiyle karşılaşsak ne olur?** Psikolojik gerilim yaratır bu durum. Hem zeki bir insan olup hem asılsız bir şeye nasıl inanabilirim ki? Özeleştirinin mahcup edici saldırısı altında uzun süre ayakta durabilenler yalnızca en güçlü egolardır: "*Ne ahmakmışım! Cevap bunca zaman gözümün önündeymiş de ben zahmet edip bakmamışım. Ne aptalım.*"

Gerilim çoğu kez kişinin inançlarını değiştirmesiyle çözülür.

Hangi inançların değiştiğiyse oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Değişenin, yanlış olduğunu düşünmek ister insan.

Ampirik² gerçekliğe dair bir soru hakkında yanılıyorysak ve buna dair kanıtlarla da yüzleştiysek eğer, kendisinden şüphe etmek için artık iyi gerekçelere sahip olduğumuz inancını değiştirerek, inançlarımızı birbirine uyuşturmak en kolaydır. Ama her zaman olaylar bu şekilde gelişmez. Bir inanç setini uyarlamanın hem rasyonel hem de rasyonel olmayan pek çok yolu vardır.

Güdülenmiş akıl yürütme, inançlarımızı (belki de bilinç dışı bir seviyede) kanaatlerimizin gölgesinde saklamaya çalıştığımız mekanizmaya da *doğrulama sapması* denir.

² *Ampirik-Deneysel*

Geri Tepme Etkisi, kendilerine siyasi olarak faydası dokunan inançlarından birinin yanlış olduğu yönünde bir kanıt sunulduğunda partizanların, kanıtı reddedip hatalı inançlarına daha da inatla sarıldıklarını keşfeden Brendan Nyhan ve Jason Reifler'in deneysel çalışmasına dayanmaktadır. Daha da kötüsü bazı vakalarda çürütücü kanıtların sunulması, deneklerin hatalı inançlarını *daha da* pekiştirmesine yol açmıştır.

Dunning-Kruger Etkisi: Düşük kabiliyetli öznelerin kendi liyakatsizliklerinin farkına varmaktan nasıl aciz olduklarına ilişkin bilişsel önyargıya ("aptal olduğunun farkına varamayacak kadar aptal olmak" da denir bazen) Dunning-Kruger etkisi adı verilir. Her şeyde uzman olamayacağımıza göre, *her birimizin* bu etkiye şu ya da bu ölçüde teşne olduğumuzu hatırlatmakta fayda var!

Dunning-Kruger 1999 tarihli deneylerinde, deneklerin pek az eğitimleri olan konularda bile kendi kabiliyetlerinin şişirme eğiliminde oldukları sonucuna ulaştılar.

Kendimizi o kadar severiz ki kendi zayıflıklarımızı göremeyiz. Peki o zaman, siyasi inançlarımızla duygusal aidiyet kurmamız-ve hatta onları kimliğimizin bir parçası olarak görmemiz-ölçüsünde, hatalı olduğumuzu kabul etmeye razı olmamamız ve hatta "içsesimizi" uzmanların olgularının karşısına çıkarmaya hevesli olmamız şaşırtıcı değil midir?

Gerek geri tepme etkisinin gerekse "*aptal olduğunun farkına varamayacak kadar aptal olma*" etkisinin hakikat-sonrası olgusu ile ilişkili olduğu aşikâr.

Bunlar ve diğer bilişsel önyargılar, bizi sarıh bir biçimde düşünme kabiliyetimizden mahrum bırakmakla kalmaz, böyle düşünemediğimiz zaman bunun farkına varmamızın da önüne geçerler. Bilişsel önyargılara kapılmak bize düşünmekmiş gibi gelebilir. Fakat bütün deneysel bulgular, bir konuya duygusal yatırım yaptığımızda düzgün muhakeme etme yetimizin etkilenebileceğini göstermektedir. Neden böyle bilişsel önyargılar olduğu sorusu son, derece ilginç bir meseledir. Hakikat uyarlanabilir değil midir? Hakikate inanmak hayatta kalma şansımızı yükseltmez mi?

Bazı bilişsel önyargıların işleyişi, siyasal itikatlarımıza göre değişmektedir; geri tepme etkisinin liberaller üzerinde daha az tesiri olduğunu görmüştük zaten. Bazı önyargıların tümüyle partizan olup olmadığı da başka araştırmacılarca incelenmiştir, Antropolog Daniel Fessler, *Psychological Science* dergisinde yayımlanan etkileyici makalesinde, muhafazakarların tehdit oluşturan yalanlarla inanmaya neden liberallerden daha yatkın olduklarını açıklamaya çalışan, "negatif önyargı" olarak adlandırabileceğimiz şey üzerine çalışmıştır.

Kimi tahminlere göre, 2016 seçimleri süresince yapılan yalan haberlerin kahir ekseriyetinin muhafazakâr izleyiciyi hedeflemiş olmasının sebebi budur. Komploteorilerini satmak isteyenler için sağcılar belki de daha bereketli bir zemin sunuyordur.

Birbirimizle konuşmaya başladığımızda ister istemez farklı bakış açılarına maruz kalırız. Akıl yürütmemiz için bunun ne kadar değerli olduğunu gösteren ampirik çalışmalar bile vardır.

Cass Sunstein, *Infotopia* isimli kitabında bireylerin etkileşim içinde olduklarında, tek başlarına hareket etmeleri halinde akıllarından kaçabilecek bazı sonuçlara erişebileceklerini ileri sürer. Siz buna "*bütün parçaların toplamından*

fazlasıdır” etkisi deyin. Sunstein buna “etkileşimsel grup etkisi” demektedir. Yapılan bir çalışmada, bir grup deneği bir mantık bilmeceyi çözmek üzere bir araya getirirler. Bilmece zordur ama deneklerden bazıları tek başlarına çözmeyi becerirler. Ardından problem, çözmeleri için bir gruba verildiğinde ise ilginç bir şey yaşanır. İnsanlar birbirlerinin akıl yürütmelerini sorgulamaya ve bir dereceye kadar kendi fikirleriyle yapmayı beceremeyecekleri biçimde, hipotezlerinde yanlış olan şeyleri düşünmeye başlarlar. Sonuç olarak araştırmacılar, kayda değer sayıdaki vakada, grup üyelerinden hiçbirinin tek başına çözemeyeceği problemleri çözebildiğini görmüştür. Sunstein'e göre bu kilit önemlidir. Grupların performansı bireylerinkinden üstündür. Etkileşim ve müzakere içinde olan gruplar da pasif olanlardan üstündür. Fikirlerimizi grubun tetkikine sunmamız, doğru cevabı bulma ihtimalimizi artırır.

Hakikat arayışındaysak eğer, eleştirel düşünce, şüphecilik ve fikirlerimizi başkalarının tetkikine maruz bırakmak en işe yarayan yol olacaktır.

GELENEKSEL MEDYANIN DÜŞÜŞÜ

Siyasetçilerin bize hakikat diye yutturmaya çalıştığı yalanların ve zırvalamaların önüne çok uzun süredir çekilen settir *hiciv*. Ondan, gerçeğin yerini tutması beklenmez. En azından maksadı bu değildir.

Hiciv, gerçeklikle alay ederek, gerçek hayattaki saçmalıklara ışık tutmak ister. Birileri *hicvi* gerçeğin yerine koyarsa eğer, bütün gayesi ortadan kaybolur. *Hicvin* niyeti kandırmak değil dalga geçmektir.

Marche'in da yazısında belirttiği üzere, “*siyasal hiciv bir anlamıyla... uydurma haberin zıddıdır. Hicivciler, gazeteciliğin hilelerini lime lime ederek, doğru olduğuna inandıkları şeyi su yüzüne çıkarırlar. Uydurma haber kaynakları ise, yanlış olduğunu bildikleri şeyleri yaymak için kullanırlar gazeteciliğin hilelerini.*”

Marche'a göre niyetleri farklı olsa elde ettikleri sonuçlar aynıdır: “*Siyasal hicivciler ve onların izleyicileri, haberin kendisini bir şaka malzemesi haline getirmiştir. Siyasetlerinin içeriği ne olursa olsun, ABD siyasal söyleminin olgu-sonrası ahvalinde katkıları bulunmaktadır.*”

Yandaş Medya Sorunu

Başkan George H. W. Bush 1988 yılında, iklim değişikliği henüz siyasi bir mesele haline gelmemişken, “sera gazı etkisi” karşısında “Beyaz Saray Etkisi” ile savaşaacağı sözünü vermişti. Sonraki birkaç sene içindeyse küresel ısınma son derece tarafgir bir konu haline geldi. Petrol şirketleri kendi “araştırmaları”nı yapmaya başlamıştı bile, medyanın da bunlara yer vermesini istiyorlardı. Bir yandan da hükümet yetkililerine para desteğinde bulunup lobi faaliyeti yapıyorlardı. Bütün bunların, dünyadaki iklim bilimcilerin neredeyse hepsinin, iklim değişikliğinin vuku bulduğuna ve bunun da sorumlusunun insan faaliyetleri olduğuna dair hemfikir oldukları gerçeğinin üstünü örtmek için “imal edilmiş bir şüphe” olduğunu şimdi anlıyoruz. Fakat meseleyi bilim insanlarının takdirine bırakamayacak miktarda para harcanmıştı. Bir yerlerde bir kısım “şüpheci” bulunduğu sürece medya da iklim

değişikliğinin tartışmalı bir konu olduğunu bildirmek zorunda olduğunu düşünüyordu.

James Hansen, iklim değişikliği meselesindeki ilk oyunbozanlardan biriydi. 1998'de Kongre önünde şahitlik etmişti, bu şahitlik ABD Senatosu'nda iki yasa önermesine neden olacaktı. NASA'nın Goddard Uzay Araştırmaları Enstitüsü'nün eski başkanı olarak, bu konuda önde gelen uzmanlardan biriydi. Aşağıda, olgulara dayalı bir konu hakkında medyanın koştuğu "nesnellik" şartı karşısında Hansen'in uğradığı saygısızlığı birinci ağızdan dinleyebilirsiniz:

O zamana kadar suçu eşit dağıtıyordum. Özel bir kanalda televizyona çıkacaktım, yapımcı, programda bir de küresel ısınma iddialarına itiraz edecek "karşıt görüş olması gerektiği" konusunda beni bilgilendirdi. Bunun gibi görüşleri sunmanın, ticari televizyonlarda radyolarda ve gazetelerde yaygın bir durum olduğunu söyledi, Özel kanalın destekleyicileri ya da reklam verenleri, kendi özel menfaatleri sebebiyle mali desteklerinin sürmesi karşılığında bir "denge" tutturulmasını şart koşuyorlardı. Gore'un kitabı, iklim değişikliği üstüne o zamana dek çıkan gazete yazılarının yarısından fazlasında bu gibi karşıt görüşlere eşit ölçüde yer verilmişken hakemli dergilerde çıkan bilimsel makalelerin neredeyse hiçbirinde insan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan emisyonların küresel ısınmaya neden olduğuna dair görüş birliğinin sorgulanmadığını gözler önüne seriyordu.

Hansen'in başına gelen şey pek şaşırtıcı değildi. Kamuoyuna bir gece boyunca, bir tarafta bilim insanlarının diğer tarafta "şüpheciler" in olduğu "tartışmalar", bölünmüş televizyon ekranında sunulmuştu.

Sunucu iki tarafın da aşağı yukarı aynı süre konuşmalarına müsaade ediyor, sonrasında ise meseleye "ihtilaf"ı deyip geçiyordu. Televizyondaki haber programlarının pek çoğu bir süreliğine, Fox News'un "biz haber, siz karar verirsiniz" sloganını taklit etmişti.

Doğal olarak kamuoyu şaşkına donmuştu. İklim değişikliği hakkında bir ihtilaf var mıydı yok muydu? Eğer yoksa neden televizyon programlarında bir ihtilaf varmış gibi sunuluyordu? Medya "yanlı" bir meselede taraf tutmanın kendisine düşmediğini düşünmüş olabilir, fakat küçük bir araştırmanın bile bilim insanları arasında bir fikir ayrılığı *olmadığını* gösterebileceği bir ortamda, yapılan şey kötü gazetecilikten başka bir şey değildir.

Nesnelliğin gayesi, hakikat ile yalana eşit süre vermek değil, hakikatin önünü açmaktır. Bilim insanları arasında iklim değişikliğine dair neredeyse bir mutabakat sağlanmış olduğuna göre, ortalıkta dönen "ihtilaf", petrol şirketleri ve onların yalanlarına inananlarca körüklenmiş siyasal bir ihtilaftı. Neticede, ortada bilimsel bir ihtilaf olmasa da-tıpkı 40 yıl önce, sigara içmek ile kanser arasında bağlantı olduğuna dair bir ihtilaf olmaması gibi- kamuoyu bir ihtilaf olduğunu zannetti.

Kim onları suçlayabilir ki? Haberlerde öyle görmüşlerdi ya! Şimdilerde medya "hakikati söyleme" işini bırakmış, önyargılı olmadıklarını göstererek "kendi kışını kollama"nın derdine düşmüş görünüyor; ki bu da olgusal meseleler hakkında kafa

karışıklığı yaratmak için ellerinde düzmece bir şüphencilikten başka şeyi olmayanların ekmeğine bolca yağ sürmekte. Peki medya buna neden izin verdi? Bunun nedeni kısmen tembel haberciliğe dayanıyor olabilir.

Doğru olan bir şeyin karşı anlatısı olarak temelsiz bir iddiayı koyarsanız, güdülenmiş akıl yürütmenin kök salması gibi korkunç neticeler çıkar karşınıza. Siyasi çığırkanların medyayı istismar etmesi gibi, medya da izleyicilerini yanlış yönlendiriyordu. Ama işin bir başka boyutu daha vardır: kâr.

Rekabet seviyesi gittikçe artan bir medya ortamında kanallar, içinde biraz dram barındıran hikâyelerin peşine düşüyordu belki de. Donald Trump'ın *The Art of The Deal* [İş Bitirme Sanatı] kitabında söylediği tek bir doğru ifade varsa o da medyanın ihtilafı hakikatten daha çok sevdiğidir.

Donald Trump, hoşuna gitmeyen her habere “uydurma haber” deyip geçiyor. Seçim kampanyası boyunca, gazetecilerin “dünya üzerindeki en sahtekâr insanlar arasında yer aldığı”ni söyleyip durdu. İşe yaradı da. Gallup'ın yaptığı en son araştırmaya göre ABD'lilerin kitle medyasına olan güveninin en alt seviyelere düştüğü belirtildi. Bu oran 1976'da Watergate Krizi'nin hemen ardından %72'ye kadar çıkmışken, şu anda %32'ye düşmüş durumda.

Bunların hepsi, hakikat-sonrasına giden yolda atılmış yeni adımlar. Haber izleyenlerin içinde artık çok sayıda yanlış izleyici bulunduğu için, geleneksel ve alternatif medya arasındaki çizgi muğlaklaşmış durumdadır. Pek çok kişi de haberlerini, doğruyu söylemeye dair kıstasları tartışmaya açık olan kaynaklardan almayı tercih etmektedir. Pek çok kişi hangi kaynakların yanlış olduğunun bile ayırında değildir sahidenden de. Kişi bütün medyanın yanlış olduğu kanısındaysa, kendi lehine yanlış olan bilgi kaynağını seçmekte de bir beis görmeyebilir.

Sosyal medyanın yükselişinin de herkese açık bu malumatfuruşluğa yaptığı katkı göz ardı edilemez. Olgular ile kanaat artık internette yan yana sunulurken, kim neye inanacağını nasıl bilebilir ki?

Hiçbir filtrenin ve güvenlik araştırmasının olmadığı bugünlerde okurlar ve izleyiciler, kesintisiz bir şekilde yanlış yayınlara maruz kalmaktadır. Ana akım medyanın itibarı yerlerde sürünürken, propaganda yayma gayesinde olanların *kendi* hikayelerinin sunulup sunulmadığını dert etmesine gerek de kalmamıştır.

Artık kendi medya platformlarına sahiplerdir. O da başarısız olursa, her daim Twitter vardır, Medya düşmansa madem, Trump da mesajını doğrudan halka gönderebilecektir. Halk, haberi doğrudan ABD başkanından alabiliyorken, gerçeklerin kontrol edilmesine kim ihtiyaç duysun ki?

Hakikate karşı yürütülen meydan okuma tamamına ermiştir.

SOSYAL MEDYANIN YÜKSELİŞİ ve UYDURMA HABER SORUNU

Geleneksel medyanın düşüşünün nedeninin büyük ölçüde internet olması şaşırtıcı değildir.

2016 Başkanlık Seçimlerinin televizyon kanalları için büyük bir nimet olduğunu söylemeye gerek yok. İzleyici oranları patladı ve kârlar akmaya başladı. CNN, 2016'da bir milyar dolarlık brüt kâr açıkladı ki bu da tarihlerindeki en yüksek kârdı. Fox ise (en çok kâr eden kablolu kanaldı zaten) 1,67 milyar dolarlık

bir kâr elde etmeyi öngörüyordu. Kamuoyu gece gündüz, seçim haberi almadan duramıyordu.

“Gündüz vakti izlenme oranları yıldan yıla, Fox için %60, CNN için %75 ve MSNBC için kayda değer bir biçimde %83 oranında *arttı*.” Peki bunu nasıl başardılar? Büyük oranda, insanlara istediklerini vererek, yani durmadan Donald Trump’ı haber yaparak. Fox News’un Trump’ın çığırkanlığını yapmakta mutlu olduğuna şüphe yoktu. Kimi isimlerse Fox’u, yaptıkları haberlerin yalnızca Cumhuriyetçi Parti propagandası olduğunu sanarak hafife alıyordu.

Trump altın yumurtlayan tavuktu, medyada yer alarak ne kadar kâr elde ediyorsa, televizyon kanalları da o kadar yarar sağlıyordu. Trump’ın bazı yalanlarının kontrolünü yapma konusundaki mesuliyetlerinin üstünü örtmek amacıyla mı izin vermişlerdi buna? Pek çok kişi böyle olduğunu düşünüyor.

Sosyal medyanın bir haber kaynağı olarak yükselişi, haber ile kanaat arasındaki çizgiyi iyice muğlaklaştırdı. İnsanlar bloglarda, alternatif yeni sitelerden ve nereden bulunduğu belli olmayan içerikleri doğruyuşaasına paylaşmaya başladılar. 2016 Başkanlık Seçimleri kızıştıkça, sosyal medyada yer alan içerikler teknolojinin sağladığı o “güdülenmiş akıl yürütme” haline uyum sağlayarak gitgide partizanlığa kaydı.

Pew’in yaptığı son ankete göre, ABD’li yetişkinlerin %62’si haberlere sosyal medyadan, bunların da %71’i Facebook’tan ulaşım sağlıyor. Bu da **ABD yetişkin nüfusu toplamının %44’ünün haberlerini artık Facebook’tan aldıkları anlamına geliyor**.

Haber içeriklerimizin kaynağındaki (ve bileşimindeki) büyük bir değişim anlamına gelmektedir bu. Denetlemede ve editörlükte yaşanan gerileyişle birlikte, hangi haberlerin güvenilir olduğunu bilmemiz nasıl mümkün olacak artık? Geleneksel medya bir şekilde varlığını sürdürüyor olsa da neyin güvenilir, olgulara yaslanan bir içerik olduğunu söyleyebilmek gitgide güçleşmektedir. Şüphesiz bazı insanlar yalnızca, mevcut bakış açılarına uygun düşen haberleri okumayı (onlara inanmayı) tercih etmektedirler.

Bunun sonucunda ortaya çıkan şey ise, medya içeriklerinde kutuplaşmayı ve ayrışmayı körükleyen, bize duymak istediklerimizi sunan haber kaynaklarının yarattığı sorundur.

İnternet temelli haberlerin yükselişiyle birlikte, bizim devrin habercilik mefhumlarına ciddi bir biçimde meydan okundu ve uydurma haberler tekrar önemli bir güç haline geldi. Dijital haberlerin, asparagas gazeteciliği tekrar ön plana çıkardığı söylenebilir.

Tam bu noktada bir durup düşünelim. Belli bir bakış açısından baktığımızda, bir haber kaynağının tarafgir olmamasını, yani nesnel olmasını beklemek akıllara ziyan bir beklenti değil midir? Tarihe baktığımızda zengin ve güçlülerin, “alt tabakadaki insanları” dilediklerince yönlendirme konusunda her daim menfaati olduğunu görürüz (ki bunun için gerekli araçlara da sahip olmuşlardır).

Haber medyasının tarihinin tarafgirlikle örülü olduğunu artık daha açık görebiliyoruz. Risaleler de siyasi bir amaç taşıyordu. Gazetelerin patronları iş çıkarlarını gözetiyordu. Hep böyle değil miydi yani? Nesnelliğin hakkımız olduğunu düşünüyoruz ve haber kaynaklarımız bunu bize sağlamayınca şaşırıyoruz.

İnternet, biz tembelleştikçe haberlere ulaşımımızı kolaylaştırdı (ve ucuzlattı). İmtiyazlı olduğumuzu düşünmemiz, eleştirel düşünce becerilerimizi aşındırdı.

Uydurma haberlerin yeniden ortaya çıkması için gereken bu verimli ortamı yaratan da bir ölçüde bu değil midir?

Uydurma haber nedir? Uydurma haber basitçe yanlış haber demek değildir; *kasıtlı* olarak yanlış yapılan haberdur. Bir amaç için imal edilmiştir. 2016 seçim maratonunun başında belki bu amaç “tık avcılığı”ydı. Kendi ceplerine birkaç kuruş atabilmek için provokatif başlıklara tıklamamızı istiyorlardı, tıpkı *National Enquirer*'in, “*Hillary'nin Altı Aylık Ömrü Kaldı!*” gibi manşetlerle: gazeteyi alışveriş sepetinize atmanız için aklınızı çelmeye çalışması gibi. Fakat sonuçta karanlık galip geldi. Bazı "uydurma haber" yaratıcıları, Trump'ın lehine olan içeriklerin Hillary'nin lehine olanlara nispeten daha fazla tık aldığına, en çok tık alanın da Hillary'nin aleyhine olan haberler olduğunun farkına varmaya başladılar. Hangisi için zar attılar tahmin edin bakalım? Böyle bir ortamda uydurma habercilik, tık avcılığından, yanlış bilgilendirmeye doğru evrildi. Bir mali kazanç elde etme aracından siyasal bir manipülasyon aracına dönüştü.

Uydurma haberin *kasten* hatalı yapıldığı fikrine dönmeliyiz. Kendi söylediğinin doğru olmadığını bilse de kişinin söylediklerini başkalarına inandırmak amacıyla yapılır. Bu açıdan baktığımızda aklımıza, uydurma haberin “propaganda”dan başka bir şey olmadığı gelebilir.

How Propaganda Works [Propaganda Nasıl İşler'] kitabında Jason Stanley, bu görüşe karşı çıkar ve propagandanın yanlış ve hatta manipülatif iletişimle karıştırılmaması gerektiğini vurgular. Propaganda insanları illa doğru olmayan bir şeye inandırma çabası değildir, propagandanın bütün iddialarının içtenliksiz bir biçimde yapıldığı da zannedilmemelidir. Stanley, propagandayı daha çok defolu bir ideolojiyi istismar etme ve güçlendirme aracı olarak tanımlar. Eğer doğruysa, uydurma haber ile propaganda arasında kurulan analojinin, hayal ettiğimizden çok daha karmaşık ve tehlikeli olduğu anlamına gelir bu. Stanley'e göre propagandanın amacı yanıltmaktan çok, yönetme çabasıdır.

NPR'de verdiği yakın tarihli bir radyo söyleşisinde Stanley, propagandanın amacının sadakat oluşturmak olduğunu belirtmişti. Gayesi bilgi iletmek değil, “bir taraf seçmemizi” sağlamaktır.

Bazı klasik propaganda teknikleri Trump tarafından da kullanıldığı için Stanley bizi otoriter bir siyasete doğru baş aşağı gittiğimiz konusunda uyarmaktadır.

Propagandanın amacı, haklı olduğuna birilerini inandırmaktan çok, bizzat hakikat üstünde otorite sahibi olduğunu göstermektir. Siyasi bir lider gerçekten güçlüyse, hakikate de meydan okuyabilir. İnanılmaz görünse de ABD siyasetinde dahi bunun yankılarını ilk duyuşumuz değildir bu.

Carl Rove'un, George Bush yönetimini eleştirenlerden “*hakikati temel alan bir grup insan*” diye bahsedişini hatırlayanınız var mı? Ardından da hafızalara kazınan şu tüyler ürpertici gözlemi yapmıştı Rove: “*Biz bir imparatorluğuz artık, harekete geçtiğimizde kendi gerçekliğimizi de yaratırız.*”

Bazı fikirler o kadar korkutucudur ki insan onların doğru olmamasını umut eder. Stanley'e göre ise gerçekliğe yapılan bu türden bir otoriter meydan okuma oldukça popüler hale gelebilir. Yalan söyleyip parayı kurtarmak, siyasal kontrolün ilk adımındır.

Stanley, Hannah Arendt'ten yola çıkarak şunları söylüyor: “*Kitleleri ikna eden olgular değildir, icat edilmiş olgular bile değildir, aleni gözdağıdır.*” Benzer bir mesele hakkında Arendt de şu gözlemlerde bulunmuştu: “*Totaliter rejimin ideal öznesi ne inançlı*

Nazi ne de inançlı komünisttir, olgu ile kurgu (...) doğru ile yanlış (...) arasında artık bir ayırım göremeyen insanlardır.”

Facebook ve Google şu anda, ABD'deki bütün çevrimiçi reklam gelirlerinin %85'ine sahiptir. Devleşmiş haldeler. Uydurma haberlerin kökünü kazıma görevinin de onlara düştüğünü söylüyor bazıları. Seçimden beri hem Facebook ve hem de Google, uydurma haberlere karşı sert önlemler almaya başladı.

Ancak bir sorun var: Yalnızca uydurma haber yayan internet sitelerinin tespit edildiğinden nasıl emin olunacak ve herhangi bir ters tepkiyle nasıl başa çıkılacak? Facebook, yanıltıcı ya da yasadışı içerik sunan internet sitelerinde reklam alınmasına müsaade edilmeyeceğini duyurdu. Yine de bir sorun var çünkü bir bilgisayar bilimi uzmanına göre “*uydurma haber sitelerinin sponsor olduğu içerikler Facebook'ta aslında önümüze hiç düşmez.*”

İnsanların Facebook'ta gördüğü uydurma haberleri önemli bir kısmı arkadaşlarının yaptığı paylaşımlardan geliyor ve Facebook'un bu konuda herhangi bir şey yapıp yapamayacağı (ya da yapmak istediği) da şaibeli. Gönderileri filtrelemek için algoritmalar yerine eğitilmiş editörler kullanarak öne çıkan haberlere “müdahale etmekten” bir kez ağızları yandı ve muhafazakarlardan gelen tepkiler üzerine geri adım attılar.

Uydurma haberlerle birlikte sakıncalı içerikleri “süzgeçten geçirmeye” yönelik bu gibi çabalar, filtreleme işlemini yapanların yanlış içeriklere dair yargılarında da yanlış olacağına dair ithamlarla karşılaşacaktır.³

Uydurma haber sorunu, hakikat-sonrası olgusuyla doğrudan ilintilidir. Hatta pek çoklarına göre ikisi aynı şeydir. Bu pek doğru değildir, zira sırf nükleer silahlar var olduğu için yeryüzünden silineceğimizi söylemek gibidir. Silahların mevcut olması, onları kullanacak kadar aptal olduğumuz anlamına gelmeyebilir. Kendi teknolojimizin yarattığı zorluklara karşı nasıl tepki verdiğimiz, farkı yaratan şeydir.

Hakikat-sonrasını mümkün kılmakta önemli bir rol oynamış olsa da, sosyal medya sonuçtan ziyade bir araçtır.

“Hakikat ayağına pantolonunu geçirmeden, yalan dünyanın etrafında yarım tur atar” sözü eski bir klişe olabilir. Ancak bu söz, eğitilmemiş insan doğası üzerine söylenmiştir, bu doğayı aşma potansiyelimiz üzerine değil. Elektronik bilgi dağılımı, yalanları yaymak için kullanılabilen gibi hakikati yaymak için de kullanılabilir.

Mücadele etmeye değer ideallerimiz varsa gelin bunlar için mücadele edelim. Araçlarımız bize karşı silah olarak kullanılıyorsa, gelin onları geri alalım.

HAKİKAT-SONRASIYLA MÜCADELE

Time dergisinin 3 Nisan 2017 tarihli sayısı, “*Hakikat Öldü mü?*” başlıklı bir kapakla yayımlandı. Açılış makalesinde editör Nancy Gibbs, “*hakikatle bir oyuncakmış gibi oynayan bu başkan (Trump) karşısında*”, hakikate olan sadakatimize dair bazı mühim sorular ortaya koyar. Bunlar güçlü sözler olsa da hemen arkasından daha da

³ Facebook'un artık “*Yalan Haberlerin Farkına Varmak İçin Tüyolar*” isimli sayfası var. Yararlı olsa da haber akışlarını uydurma haber içeriğinden arındırma sorumluluğunu büyük oranda kullanıcılara bırakıyor hâlâ. <https://techcrunch.com/2017/04/06/facebook-puts-link-to-10-tips-for-spotting-false-news-atop-feed/>.

sarsıcı bazı gözlemlerde bulunur: *Utanmazlık Trump'ın yalnızca gücü değil, aynı zamanda stratejisi...Mesele ister yemin törenindeki kalabalık ister seçim hilekarlığı ister NATO fonları, isterse de telefonlarının dinlendiğine dair iddia olsun, Trump yanlışlığı kanıtlanabilecek pek çok şey söylemektedir. Trump'ı, seri yalancılıkla itham etmek, daha rahatsız edici bir sorunu ıskalama riskini taşır: Aslında inandığı şey nedir? Söylediklerine inanıyorsa, yalan söylemek sayılır mı bu? Yalan, palavra ve hezeyan arasındaki çizgi nerededir?*

Trump'ın kampanyası boyunca ortaya koyduğu önermelerin %70'nin PolitiFact tarafından yanlış olarak değerlendirildiğini, kampanya süresince seçmenlerin üçte ikisinin Trump'ın güvenilir olmadığını söylediğini, *ama Trump'ın yine de kazandığını düşününce insan ister istemez hakikat üzerindeki tehdidin bir adamın yaptıklarının çok ötesinde olduğunu düşünüyor. Durum buysa, Time dergisinin kapağındaki soru bir mübalağa değil, korkutucu biçimde geçerli bir sorudur: Hakikat sahiden ölmüş müdür?*

Bu kitap boyunca, bir soruna neyin yol açtığını kavramaksızın o sorun hakkında hiçbir şey yapılamayacağı varsayımıyla, hakikat-sonrasının kökenlerini keşfe çıktık. Şimdi ise nihai soruyu sormanın vakti geldi:

Hakikat-sonrası hakkında elimizden bir şey gelir mi?

Bir yalan, söyleyen kişi birilerinin ona inanma ihtimali olduğunu düşündüğü için söylenir. Yalanı duyanın ona inanmayacak kadar akıselim sahibi olmasını umabiliriz, fakat yanlış manipülasyonların ve dağılmış enformasyon kaynaklarının çağında, güdülenmiş akıl yürütmemizin üstünde bu kadar oynanmışken, böyle bir varsayımda bulunmaya artık hakkımız yoktur.

Bir yalana karşı çıkmanın yolu, geri dönüşü olmayacak bir şekilde karanlık amellerine gömülmüş olması muhtemel olan yalancıyı ikna etmek değildir. Her yalanın bir alıcısı olsa da diğerlerine faydalı olmak için hâlâ zaman olabilir.

Yalancıları karşımıza almazsak, cehaletten **“gönüllü cehalete”** henüz geçmemiş olanlar daha da ileri gidip olguların ve aklın sesinin dinlenmediği, tam teşekküllü bir inkârcılığa kapılmayacak mıdır? Kendi tarafımızdan bir “karşı anlatı” çıkarmadığımız sürece kimsenin, yalancının söylediklerinden şüphelenmek için iyi bir gerekçesi olacak mıdır? Hiç olmazsa bir yalana *tanıklık: etmek* ve onun yalan olduğunu dile getirmek bile önemlidir. Hakikat-sonrası çağında, olgusal bir meseleyi karartmaya yönelik her çabaya meydan okumalıyız. Asılsız iddialara, yayılmalarına müsaade etmeden karşı çıkmalıyız.

Diğer taraftakilerin sesi daha çok çıksa da elimizde olguların olması güçlü bir şeydir. Yanlış laflar ve yaygaracı “şüphencilik” çağında, hakikate dair olguların ancak belirli bir süre inkâr edilebileceği anlamına gelir bu.

Psikolojik çalışmalar, güvensiz ve tehdit altında hissettikleri zaman insanların kulaklarının daha kapalı olduğunu göstermiştir.

Brendan Nyhan ve Jason Reifler'in yaptıkları yakın tarihli bir çalışmada deneklere önce kendilerini doğrulama egzersizi verilip sonrasında yeni bir bilgiye maruz bırakılmışlardır. Hipoteze göre, kendilerini daha iyi hissedenden insanların, yanlış algılarını düzelteren bilgiyi kabul etmeye daha açık olabilecekleriydi. Araştırmacılar zayıf ama tutarlı olmayan bir korelasyon tespit ederler; bazılarında işe yararken diğerlerinde işe yaramamıştır. Aynı çalışmada elde edilen başka bir bulgu ise daha güçlüdür: Grafik şekilde verilen bilgi, anlatı şeklinde verilenlerden daha ikna edicidir. Peki bundan nasıl

bir sonuç çıkarmalıyız? İkna etmeye çalıştığımız yanlış bilgilendirilmiş bir insana bağırmanın işe yaramayacağı, en iyisinin ona sessizce bir grafik vermek olduğu sonucuna mı?

Olgusal soruları siyasetten arındırmaya çalışmak güçtür, özellikle de “öteki taraf”ın saçma ya da inatçı davrandığını düşündüğümüzde. Aynı eğilimlerin bizde de mevcut olduğunun farkına varmanın faydası olabilir. Bu noktada çıkarılacak bir ders vardır, o da hakikat-sonrasıyla mücadele etmenin en önemli yollarından birinin içimizdeki hakikat-sonrasıyla mücadele etmek olduğudur.

İster liberal ister muhafazakâr olalım, bizi hakikat-sonrasına taşıyacak türde bilişsel önyargılara hepimiz teşneyiz. Hakikat-sonrasının yalnızca diğer taraftan kaynaklandığı ya da neticelerinin başkalarının sorunu olduğu düşünülmemelidir. Başkasının görmek istemediği bir hakikati tespit etmek kolaydır. Peki kaçımız bunu kendi inançlarımız üzerinde uygulamaya hazırız? İçimizde bir parçamız bize yeterli olguya sahip olmadığımızı fısıldasa da *inanmak istediğimiz* bir şeyden şüphe duymaya hazır mıyız?

Eleştirel düşüncenin önündeki engellerden biri de doğrulama sapmasına bulaşmaktır. Eğer bilginizi tek bir kaynaktan alıyorsanız (yani, belirli bir kanaldan duyduklarınıza duygusal tepki verirken buluyorsanız kendinizi) haber kaynaklarınızı çeşitlendirmenin zamanı gelmiş demektir.

Liberal bilim ya da muhafazakâr bilim diye bir şey yoktur. Ampirik bir soru sorduğumuzda, öncelikle dikkate alacağımız şey kanıttır.

Senatör Daniel Patrick Moynihan'ın (başka bir konu hakkında) uzun zaman önce söylediği gibi: “*Kendi kanaatlerine sahip olma hakkına sahipsin, kendi olgularına değil.*” Bilimin gücü, kişinin inançlarını ampirik kanıtlar karşısında daimî bir sınamaya tabi tutma ve olguları öğrendiğinde o inançları değiştirme tavrını benimsemesidir. Bu tavrı kısmen de olsa diğer olgusal meseleleri değerlendirirken benimsemeyi taahhüt edebilir miyiz? Eğer edemezsek hakikat-sonrasından daha büyük bir tehlike var demektir.

Fakat yürünebilecek bir yol daha var.

Biz müsaade etmediğimiz sürece, ne hakikat-sonrasında ne de hakikat-öncesinde bulunmak zorundayız. Hakikat-sonrası, gerçekliğin kendisiyle alakalı bir şey değildir; insanların gerçekliğe nasıl *tepki verdikleri*yle alakalıdır. Bilişsel önyargılarımızın farkına vardıkça onları tersine çevirmek için elimiz de güçlenecektir. Daha iyi işleyen haber medyası platformları istiyorsak onları destekleyebiliriz. Biri bize yalan söylediğinde, ona inanmayı ya da her türden yalana karşı çıkmayı tercih edebiliriz. Birilerinin gözümüzü boyamaya çalıştığı bu dünyada nasıl davranacağımız kendi kararımızdır.

Hakikat, her zaman olduğu gibi hâlâ önem arz etmektedir. Vakitlice bunun farkına varıp varamamaksa bizim seçimidir.

KAYNAKÇA

HAKİKAT SONRASI (*Post-Truth*)-Lee McIntyre

Çeviri: Mehmet Fahrettin Biçici

Can Sanat Yayınları-I. Baskı: Nisan 2019